A DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Zsebők Csaba

A macedónkérdés Bulgáriában 1919-1934 – magyar diplomaták szemével

Budapest, 2011

I.

Doktori disszertációm célja, hogy bemutassa és elemezze, a magyar diplomaták hogyan látták a macedónkérdést Bulgáriában 1919 és 1934 között. Az értekezés fókuszában a – tárgyalt korszakban – több országban is állandó kihívást jelentő macedónkérdés áll, mindemellett megvizsgálom, hogy ezekben az években miképpen alakultak Délkelet-Európában a hatalmi viszonyok, illetve Bulgária és Magyarország diplomáciai kapcsolatai.

Az első világháború után a két ország egyaránt a vesztes oldalon találta magát, így 1920-tól Budapestnek és 1923 után Szófiának is alapvetően revíziós céljai voltak. Makedónia nagyobb része ekkor Görögországhoz és Jugoszláviához tartozott; és mindkét országban, főleg Jugoszláviában jelentős számú macedón élt, akiket Szófia bolgárnak tekintett. Bulgária a revíziós törekvéseit ugyan kevéssé nyíltan képviselte, mint Magyarország, de mindkét vesztes állam fel próbált lépni a határain kívül élő kisebbségei jogainak a védelmében. A – számos lényegi különbség ellenére – hasonló célok miatt Budapest és Szófia a tárgyalt másfél évtized nagy részében, ha nem is szoros szövetségesnek, de egymással kifejezetten jó viszonyt ápoló partnereknek számítottak.

Így különösen fontosnak látszik, hogy a Szófiában szolgálatot teljesítő magyar diplomaták hogyan vélekedtek a macedónkérdésről, amely a görög-bolgár viszonyt valamelyest, a jugoszláv-bolgár kapcsolatokat pedig különösen megrontotta. Rendkívül lényegesnek tűnik az is, hogy Szófiából egy magyar diplomata miképpen szemlélte a Magyarországgal alapvetően hűvös viszonyban álló Jugoszláviát, illetve a bolgár-jugoszláv viszonyt. Ennek megfelelően bemutatom azt is, hogy a macedónkérdést hogyan látták a belgrádi és az athéni magyar diplomaták. Megvizsgálom mindemellett azt, hogy a szófiai magyar ügyvivők milyen – a témám szempontjából lényeges – megbeszélést folytattak bolgár kormánytagokkal, továbbá a bolgár uralkodóval.

Szintén fontos körülmény, hogy 1919 és 1934 között az európai nagyhatalmak, különösen Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia milyen politikát folytattak a Balkánon, így felidézem szófiai olasz, francia és brit diplomaták tevékenységét is. Helyenként pedig bemutatom azt, hogy európai fővárosokból – különösen Rómából – Budapestnek a magyar

diplomaták mit jelentettek Bulgária külpolitikájával, illetve a macedónkérdéssel összefüggésben.

II.

Munkám során magyar diplomaták által írt jelentésekre korlátoztam a disszertáció primer forrásbázisát, kutatásaimat ennek megfelelően a Magyar Országos Levéltárban folytattam. Témám szempontjából komoly mennyiségű követi jelentést találtam a Külügyminisztérium anyagaiban; egyrészt a Politikai Osztály általános iratai, másrészt a Politikai Osztály reservált iratai közül használtam fel dokumentumokat. Disszertációm megírásához szükség volt – többek között – a macedón ügyeket, a Bulgária általános belpolitikáját, a Bulgária külpolitikáját, a bolgár-jugoszláv és a bolgár-görög kapcsolatokat, valamint a – Szófiát érintő – kisebbségi kérdéseket tárgyaló magyar követségi jelentések feldolgozására.

A macedónkérdést övező nemzetközi környezet bemutatásához és elemző munkámhoz komoly segítséget nyújtott a magyar, bolgár és angol nyelvű szakirodalom. Alapos magyar munkák mellett megkerülhetetlennek bizonyultak olyan kötetek, amelyeket a Szófiában működő Makedonszki naucsen insztitut adott ki. Ezek közül példaként érdemes megemlíteni a lengyel Antoni Giza professzor Balkanszkite darzsavi i makedonszkijat vaprosz (Makedonszki naucsen insztitut, Szofija, 2001) című művét. A bolgár munkák sorából érdemi segítséget jelentett a Makedonija – isztorija i politicseszka szadba I. és II. kötete (Izd. „Znanie", Szofija, 1994, 1998) is. A Macedón Köztársaságból származó szerzők munkái közül például a Valentina Georgieva és Sasha Konechni által írt Historical Dictionary of the Republic of Macedonia (The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Md., & London, 1998) jelentősen megkönnyítette tájékozódásomat. A magyar-bolgár kapcsolatokat a Kosztadin Gardev által szerzett Balgarija i Ungarija 1923 – 1941 (Izd. „Nauka i izkustvo", Szofija, 1988) vizsgálja meg részletesen. Hasznos volt forgatni – más nyugati szerzők művei mellett – Nadine Lange-Akhund The Macedonian Question, 1893–1908 (East Europen Monographs, Boulder, New York, 1998) című kötetét is, különös tekintettel témám előzményeire. Több magyar és bolgár periodika tanulmányozása szintén fontosnak bizonyult.

III.

A disszertációnak a legfontosabb eredménye az, hogy sikerült bemutatnom: milyen képet és véleményt alakítottak ki a témában megnyilatkozó magyar diplomaták a macedónkérdésről és annak bulgáriai vonatkozásairól, 1919 és 1934 között. Ez hiánypótló munkának bizonyulhat, hiszen az említett levéltári forrásokat ilyen szempontból még nem vizsgálták. A nemzetközi környezet bemutatása pedig írásomban elemzésre is módot ad. Összességében tehát munkám, reményeim szerint, hozzájárulhat a – bonyolultnak számító – macedónkérdés vizsgálatához.

Érdemi újdonságként megemlíthető, hogy néhány általam feldolgozott dokumentumban olvashatunk arról is, hogy a – bulgáriai bázissal működő – macedón forradalmi szervezet, a VMRO vezetői hogyan működtek együtt a szófiai magyar diplomatákkal. Képet kaphatunk így arról, hogy a VMRO prominensei használhatták a magyarok futárait, bizalmas küldemények eljuttatása céljából.

Szintén újdonságnak számíthat annak bemutatása, hogy a magyar kormányzat bulgáriai képviselője milyen tárgyi és különösen anyagi eszközökkel segítette a macedón forradalmi szervezetet. Több jelentésben is megemlítik, hogy egy bizonyos összeget a sebesült macedón felkelők ápolására adtak a szófiai magyar követség munkatársai. Természetesen a VMRO arra használhatta a minden évben készpénzben nyújtott magyar – nem hivatalos – kormányzati támogatást, amire akarta. (A római magyar ügyvivő egyik jelentése pedig megerősíti azt az egyébként ismert tényt, hogy Olaszország is élt háttértámogatással a macedón forradalmi szervezet javára. A római magyar ügyvivő 1926 szeptemberében arról értesítette Budapestet, hogy az olasz kormány a macedón csetákat pénzzel támogatja, az összegről azonban nem tudott beszámolni. Ezen értesülések már csak azért is helytállónak tűnnek, mert Mussolini célja ekkorra már Jugoszlávia bekerítése volt.)

Mindezek a kutatási eredmények némileg új megvilágításba helyezik a korabeli Magyarország Balkán-politikáját.

Több idézett jelentés alapján – vélhetőleg kevéssé ismert – képet kaphatunk arról, hogy Délnyugat-Bulgáriában a VMRO miképpen működtetett „államot az államban”. Ezekben a dokumentumokban megjelenik, hogy tisztábbak, rendezettebbek a Pirini Makedóniában lévő

települések, a magyar diplomaták szerint, mint más bulgáriai városok. Ezek érdemi – és eddig nem igazán idézett – észrevételek, amelyek elfogultságtól mentesnek tűnnek, hiszen 1923 és 1934 között mindegyik szófiai kormánnyal jó viszonyt ápolt Budapest, így a magyar diplomatáknak nem állt érdekében jobb képet adni a VMRO által felügyelt területekről, mint a többi országrészről.

Az általam vizsgált magyar követségi jelentések nem egyszer segítettek tisztábban látni máig vitatott kérdésekben. Például az – 1924. májusi – úgynevezett bécsi manifesztumról az általam felhasznált szakirodalomban sokszor egymástól eltérő vélekedések jelennek meg. A szófiai magyar ügyvivő e tárgyban született jelentései gyakorlatilag elemzésnek tekinthetőek, amelyek segítenek e vitatott dokumentumról hű képet alkotni.

Bizonyos jelentések árnyalni látszanak a VMRO nagybolgár beállítottságát. (Makedónia teljes függetlensége vagy Bulgáriához tartozása, továbbá valamilyen autonómiája váltakozva jelent meg célként, nem csupán a VMRO egyes frakcióiban, hanem egyes vezető személyek megnyilvánulásaiban is).

Az újdonság erejével hathat számos olyan jelentés, amely a szófiai magyar diplomatáknak a macedónkérdésben megnyilvánuló jólértesültségét mutatja, ahogyan az a jónéhány dokumentum is, amely a magyar ügyvivők – délkelet-európai viszonylatban is imponáló – diplomáciai jártasságát és elemzői vénáját bizonyítja.